

Változó egyetem, változó levéltár

Beszámoló a 60 éves ELTE Egyetemi Levéltár és a 25 éves Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség közös rendezvényéről

Az ELTE Egyetemi Könyvtárának és Levéltárának második szakmai napja és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség éves vándorgyűlése idén közös rendezvény keretein belül valósult meg a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Az esemény egyben jó alkalmat kínált arra is, hogy a legnagyobb egyetemi levéltár alapításának 60. és az MFLSZ 25. évfordulójára emlékezzünk.

Mint megnyitó beszédében Borhy László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora kiemelte, a könyvtárak és levéltárak fizikai és szellemi értelemben vett terei fontos szerepet töltenek be a múltra és a jelenre vonatkozó ismeretek átadásában. Ennek megfelelően ugyanúgy fontos megemlékezni például a hazai főiskolák és egyetemek életében nagyszabású változásokat hozó első világháborús vereségről és ennek következményeiről, ahogy a jelenből kiindulva elengedhetetlen a másokkal való együttműködés és a modern kor követelményeinek megfelelő iratkezelés támogatása is.

Az első szekcióülés elnevezése szerint a felsőoktatási levéltárak történetének kérdéseit volt hivatott körüljárni, de előadásai az intézmények jelenére és jövőjére is rávilágítottak. Az ELTE Egyetemi Levéltárának és az MFLSZ-nek a történetére visszatekintő Szögi László az iratanyagot 1958-ban megöröklő intézményről szólva kiemelte az annak alapítására tett korábbi próbálkozások kudarcát, a gyűjtemény hanyattatott sorsát, illetve a ma körülbelül kétezer ífm iratot őrző egyetemi levéltár későbbi, elhelyezési problémáit. Az MFLSZ történetéről szólva az 1990 utáni időszak jelentőségét leginkább abban látta, hogy egyre több felsőoktatási intézmény döntött saját levéltárának létrehozásáról. Ennek eredményeként jött létre a kezdetben csak fővárosi és gödöllői intézményeket összefogó, majd 1996-tól országos szintűvé váló szövetség. Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár részéről *Tóth Krisztina* megbízott levéltárvezető az intézmény jelenéről és jövőbeni terveiről beszélt. Mint kiemelte, az 1990-es évektől megváltozott a levéltárak társadalmi környezete, így a történészek mellett már egyre több olyan kutató is felkeresi az intézményeket, akik nem rendelkeznek az előbbiekhöz hasonló, kutatást segítő ismeretekkel. Ennek megfelelően a levéltáraknak is új kihívásokkal kellett szembesülniük, illetve új lehetőségek is nyíltak az intézmények előtt. Az előbbi szempontokhoz kapcsolódva az előadó az ELTE-ről, illetve annak Levéltáráról szólva említette az elektronikus iratkezeléssel kapcsolatos problémákat, a digitális tartalomszolgáltatás erősítését, a diákmunka nyújtotta lehetőségek kihasználását, az egyetem szombathelyi kampuszához tartozó könyvtárral és levéltárral való

együttműködés kiépítését, egy muzeális gyűjtemény létrehozását, illetve az Egyetemi Könyvtárral való együttműködésből következő perspektívákat. Az MFLSZ elnökeként és a Szegedi Egyetem Levéltárának vezetőjeként Vajda Tamás általában a felsőoktatási levéltárakat, illetve velük együtt a szakmai szervezetet érintő aktuális problémákról beszélt. Mint megjegyezte, a levéltáraknak csak kisebb része van közvetlenül az egyetemi vezetés alá rendelve, a többi intézmény pedig nagyjából a könyvtáraknak alárendelten működik. Hogy a felsőoktatási levéltárak nagyobb befolyáshoz jussanak saját fenntartó intézményeiken belül, ahhoz az előadó szerint feltétlenül szükséges a levéltárak összefogása, az egyetemek és főiskolák iratkezelésének hatékony támogatása, illetve az arculatépítésbe való aktívabb bekapcsolódás. Az MFLSZ jövőjéről szólva hangsúlyozta a tagság aktivitásának növelését, a finanszírozási problémák enyhítését, az érdekképviseleti tevékenység erősítését, a technikai fejlesztéseket, a digitalizálás aktívabb támogatását, illetve az új levéltárak alapításának elősegítését.

A Trianon és a felsőoktatás elnevezésű szekció előadói a száz évvel ezelőtti események egyetemtörténeti vonatkozásait vették górcső alá. *Ujváry Gábor* a VERITAS Történetkutató Intézet vezetője a két legkritikusabb év, 1918 és 1919 felsőoktatási politikájáról beszélt. Kiemelte, az időszak az egyetemeken is kedvezett a radikális szervezetek létrejöttének, miközben a Károlyi- és Berinkey-kormányok az egyetemi autonómiát súlyosan sértő intézkedéseket is hoztak. Az intézmények ellenállása miatt végül az egyetemek belső függetlenségét is teljes mértékben felfüggesztették a Tanácsköztársaság alatt. Az ELTE jogelődje, a Budapesti Tudományegyetem Trianon utáni történetéről szólva *Varga Júlia*, az ELTE Levéltárának főlevéltárosa szintén kiemelte a jobboldali radikalizmus előretörését. A folyamatok éreztették hatásukat a felsőoktatásban is, aminek eredményeként a társadalmi és politikai káosz nagyban hozzájárult a végül kifejezetten az izraelita diákok arányának visszaszorítását célzó „*numerus clausus*” törvény megalkotásához. Ugyanakkor sikereket is könyvelhetett el a fővárosi intézmény, hiszen jogi úton védte meg vagyonának vitatott részét Csehszlovákiával szemben a Hágában székelő nemzetközi bíróság előtt. *Hollósi Gábor*, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa előadása kezdetén a Debreceni Tudományegyetem alapítását megelőző több évtizedes próbálkozásokat emelte ki. Mint elmondta, az egyetemalapítási kísérletek első kezdeményezői között ott találhatjuk a református egyházat és magát a várost is, míg végül Tisza István hathatós támogatásával 1912-ben törvény született a debreceni és pozsonyi intézmények létrehozásáról, amelyre emlékezve az előbbi 1931-ben fel is vette az egykori támogató nevét. Az új egyetem kampuszainak kiépülését természetesen a világháború és az azt követő összeomlás jelentősen hátráltatta, ezek egy részének megnyitására csak jóval az egyetemalapítást követően került sor. *Dévavári Zoltán* tudományos munkatárs szintén a VERITAS Történetkutató Intézettől érkezett, és a magyar felsőoktatási rendszer délvidéki felszámolásáról tartott előadást, amelyben elsősorban az 1918 és 1929 között zajló folyamat különféle állomásait mutatta be.

Így hallhattunk a zsidóság magyar iskolákba történő beiratkozásának megtiltásról, a településeken kisebbségbe szorult diákok körében bevezetett magyar oktatási nyelv tilalmáról, a tanulók neve alapján történő nemzetiségi besorolásról és az ez alapján történő beiskolázásról, valamint az intézmények államosításáról is. A folyamat végpontján hozott, 1929-es szerb oktatási törvény már csak betetőzte a folyamatot, amelynek célja egyértelműen a magyar iskolák hálózatának teljes felszámolása és a kisebbségbe került szellemi elit eróziója volt. A szakmai tanácskozás első napjának lezárását követően a résztvevőknek lehetősége volt az Országgyűlés Iratkezelési Osztályának felkeresésére, és az ott folyó munkával kapcsolatos tapasztalatszerzésre.

A szakmai tanácskozás második napjának első szekciója az egyetemi levéltárak szervezeti kérdéseit járta körül. *Osváth Zsolt*, a Szent István Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár levéltárvezetője, arra hívta fel a figyelmet az egyetemi levéltárak és könyvtárak viszonyáról, illetve szervezeti problémáiról szóló előadásában, hogy míg a felsőoktatási törvény szerint az intézményi könyvtárak levéltári funkciót is elláthatnak, addig a levéltári törvény a köziratok esetében kifejezetten a közlevéltárakat nevezi meg ezek őrzőjeként. Mint az előadó kifejtette, a könyvtárak és levéltárak eltérő feladatköre egyben szükségessé is tenné a két szerepkör szétválasztását. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem levéltárának vezetője, *Szécsényi Mihály* a kérdés jogi vonatkozásait járta körül. Mint kiemelte, az egyetemi, vagy főiskolai könyvtárak csak annyiban láthatnak el levéltári feladatokat a felsőoktatási törvény szerint, amennyiben magániratokat is őriznek, a köziratok esetében azonban az ezeket őrző intézmény működése miniszteri engedélyhez és a Levéltári Szakfelügyelet szakmai ellenőrzéséhez kötött. A más szervezeti egységeknek való alárendeltség mellett azonban az intézményi levéltárak felett jogilag már nem tud érvényesülni a minisztériumi és a szakfelügyeleti kontroll. *Molnár László*, a Semmelweis Egyetem Központi Levéltárának vezetője szintén az egyetemi levéltárak szervezeti kereteiről beszélt. Mint kifejtette, nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a felsőoktatási szaklevéltárak egy egyetemen belüli másik intézmény alárendeltségében vagy teljesen önállóan tudnak a leghatékonyabban működni. Ez utóbbi cél eléréséhez azonban – bármilyen szervezeti keretet is veszünk alapul – sokszor hiányzik az érdekérvényesítő erő a hazai felsőoktatási levéltáraknál. A sok vitát kiváltó témafelvetéseket követően *Szabadi Istvánnak*, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár igazgatójának előadása inkább a felsőoktatási levéltárak között eddig kevésbé ismert intézmény bemutatására koncentrált. A szekció lezárásaként tartotta meg előadását a könyvtárak és a levéltárak együttműködési lehetőségeiről *Kálóczi Katalin*, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár főigazgatója. Az integráció előnyeiről beszélő előadó kiemelte az összeolvadással kapcsolatos félelmeket is (levéltárak szakmai önállóságának elvesztése, anyagi helyzetük romlása, fokozódó munkaerőhiány, a gyűjtemény integritásának elvesztése, a közös munkával járó átfedésekből eredő konfliktus). Mint a főigazgató megjegyezte, az egyetemi levéltár és az egyetemi könyvtár 2017-es integrációjának már most érezhetőek az előnyei:

munkaerőhiány enyhítése, levéltári e-nyilvántartó rendszer feltöltése, az iratkezelés hatékonyabb támogatása, közös rendezvények és kiállítás. Jövőbe mutató célként az előadó hangsúlyozta a levéltári infrastruktúra fejlesztését, a pályázatok előkészítése kapcsán elengedhetetlen adminisztratív támogatás fontosságát, illetve a lobbierő hatékonyabb kihasználásának lehetőségét. A szekciót követően vita alakult ki a felsőoktatási levéltárak szervezeti keretei tárgyában, amelyben az egyik álláspont hívei a jogszabályokból következő intézményi önállóságra helyezték a hangsúlyt, miközben a másik oldal részéről – elismerve a törvényi szabályozás figyelembe vételének fontosságát – felhívták a figyelmet a kis levéltárak számára sokszor irreálisan nagy-nak tűnő kihívásokkal kapcsolatos megfelelési kényszerre és a szervezeti keretektől független szubjektív szempontokra.

A következő szekció az elektronikus iratkezelés és a digitalizálás kérdéskörét járta körül az egyetemi levéltárak vonatkozásában. *Lux Zoltán* osztályvezető az MNL Országos Levéltára részéről az e-iratkezeléssel kapcsolatos intézményi tapasztalatokról számolt be. Bár az egyetemi levéltárak technikai lehetőségei még nem teszik lehetővé az előadó által említett modell alkalmazását, azonban a felvetett kérdésekkel hamarosan a kisebb intézmények is szembesülni fognak (az e-iratok jogszabályi környezete, iratkezelési rendszerek hitelesítése, az e-irat fogalmi meghatározása, új tematikájú képzések). *Bényei Balázs* főosztályvezető a Semmelweis Egyetem Igazgatási és Iratkezelési Igazgatóságától érkezett. A fővárosi orvostudományi egyetem kapcsán külön érdemes kiemelni, hogy talán egyedülként egy olyan szervezeti egységet hozott létre, amely az intézményi szaklevéltár mellett az egész egyetemen kézben tartja és ellenőrzi az iratkezelést. A mindenhol megszokott anyagi, szervezési, technikai és emberi nehézségeken túl Bényei Balázs felhívta a figyelmet arra is, hogy munkájuk ellátásához szélesebb jogkört is kaptak egy új iratkezelési folyamat módszeres kialakításához és annak betartatásához. Bár a régebbi iratok digitalizálása, a levéltárnak való elektronikus iratátadás, a digitális tartalom megőrzése és a rendszer karbantartása még megoldatlan problémát jelent, de úgy tűnik, a támogató hozzáállás és a szervezeti keretek létrehozása elengedhetetlenül szükséges a minden levéltárat foglalkoztató probléma megoldásához. *Zsidi Vilmos*, a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Levéltárának vezetője más oldalról közelítette meg a digitalizálás kérdését. Az előadó elsősorban a maradandó értékű iratok elektronikus feldolgozásáról beszélt a kulturális örökségvédelem szempontjából. Mint kiemelte, míg tíz éve elsősorban még az adatbázis-építésre koncentráltak az intézmények, manapság a hangsúly már egyre inkább a digitalizáláson van. Ennek a törekvésnek az eredménye például az egyetemek vezetőtestületi tanácsuléseiről készült jegyzőkönyveknek az elektronikus formában történő közzététele is. *Lakatos Andor*, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár vezetője szintén a digitalizálás témakörét járta körül, de ezúttal az egyházi levéltárak vonatkozásában. Az előadáshoz az alapot egy egyházi levéltárak körében végzett felmérés adta, amelynek keretén belül kiderült, hogy az intézmények

közel felében zajlik tömeges, 50 000 képszám feletti digitalizálás, amihez az esetek 70%-ában technikust vagy betanított munkaerőt vesznek igénybe, és a folyamat az intézmények 90%-nál saját technikai eszközzel történik. A feldolgozás eredményeként nagyobbrészt anyakönyvek váltak elektronikus úton kutathatóvá, ami egyben a kutatási esetek számának ugrásszerű növekedéséhez is vezetett. *Somfay Örs*, az Arcanum Adatbázis Kft. marketingigazgatója az egyik legnagyobb, digitalizálást végző szolgáltató cég részéről világította meg a korábbi előadók által érintett témát. Felhívta a figyelmet a szakmai koncepció és az iratanyaghoz tartozó segédletek szükségességére és a digitalizáláshoz kapcsolódó középtávú programok nélkülözhetetlenségére.

A két napos szakmai tanácskozás utolsó szekciója a felsőoktatási levéltárak egy-egy elektronikus nyilvántartó rendszerével és az intézmények közművelődési feladataival kapcsolatos kérdéseket járta körül. Az első előadásban *Acél Róbert*, a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárának főlevéltárosa és *Koltai András*, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi levéltárának igazgatója számolt be a felsőoktatási és az egyházi szaklevéltárak által is használt UNIVA/ARCA ATOM levéltári e-nyilvántartó rendszerrel kapcsolatos tapasztalatokról, eredményekről és fejlesztési tervekről. Az előadók felhívták a figyelmet a kutatói és az intézményfenntartói igények közötti jelentős különbségekre és a rendszer szabványosításának, illetve jogszabályokhoz való igazításának szükségességére. *Rácz Attila*, Budapest Főváros Levéltárának főosztályvezetője az intézmény sikeres levéltár-pedagógiai programjáról beszélt. A digitális oktatótereket is biztosító archívum tapasztalatai alapján az iskoláskorú fiatalok egy számukra vonzó környezetben és történeti keretbe ágyazva ismerhetik meg a többféle nézőpont figyelembe vételét kívánó történelmi perspektívákat és a levéltárak is tovább bővíthetik intézményes kapcsolatrendszerüket az iskolák felé. *Batalka Krisztina*, a Budapesti Műszaki Egyetem Levéltárának vezetője az intézményben évről-évre megrendezett, változó tematikájú foglalkozásokat mutatta be. Az egész BME-n közös ügynek számító Gyermekegyetem programsorozat keretében a fiatalok az intézményi levéltárban is eltöltenek egy rövidebb időszakot.

A rendezvény zárásaként került sor az ELTE Egyetemi Levéltárának „*A tudomány az életért van, a mi életünk pedig legyen a tudományért*” – Személyi hagyatékok az ELTE Egyetemi Levéltárban című kiállításának megnyitójára. Az intézményben őrzött tudósi hagyatékok közül négy sajátos életutat és a hozzájuk tartozó személyes jelentőségű iratokat bemutató kiállítást az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánja, *Sonkoly Gábor* nyitotta meg. Összegezve elmondható, hogy a minden intézményt érintő problémák mellett sikerült olyan eredményekről is beszámolni, amelyek mindenképpen előremutatóak lehetnek. A problémák és megosztó kérdések megbeszélése pedig már önmagában is pozitívum a szakmai szempontokat szem előtt tartó vita szintjén.

Csik Tamás